

30.000 kuruş yollaması emrini alınca şehrin ileri gelenlerini topladı, Sivas eyaletinin senelik mahsulünü ve kendi zamanındaki vâridatı hesaplatarak bu meblağı ödemesinin mümkün olmadığını bildirdi. Tekrar edilen taleplere de menfi cevap verdi. Ayrıca İpşir Mustafa Paşa'nın Sivas'ta bulunan nikâhlı karısı Perihan Hanım'ın Sultan İbrâhîm'e takdim edilmek üzere İstanbul'a gönderilmesi emrini geri çevirdi (Kâtip Çelebi, s. 1016). Bunun üzerine Ali Paşa görevinden azledilip katli için Sivas'a üç defa kapıcıbaşlar ve hasekiler yollandı. Bunları şehre sokmayan Ali Paşa, baharda Girit'teki savaşa katılması için İstanbul'a davet edilerek Sivas'tan çıkartılmak istendiyse de mevkiinden ayrılmadı. Bununla birlikte İstanbul'dan emirname gönderilip durum yatıştırılmaya çalışıldı. İstanbul'daki iktidar hiziplerinin meseleye müdahale etmesi üzerine merkezle valisi arasındaki gerilim farklı bir karaktere büründü. Vâlide Kösem Sultan, vezirler, önde gelen ricâl ve yedi ocak halkından bazı kimseler, asker toplayıp Üsküdar'a kadar ilerlemesi ve buraya geldiği vakit, "Şerle devam vardır" diyerek Hezarpare Ahmed Paşa, Cinci Hüseyin Efendi, Şeyhülislâm Hoca Abdürrahim Efendi, Kazasker Muslihuddin Efendi, Bektaş Ağa, Çelebi Kethüda, Muslihuddin Ağa ve Kara Çavuş gibi şahsiyetlerin kendisine teslim edilmesini istemesi hususunda Varvar Ali Paşa'ya mektuplar gönderdiler (Evliya Çelebi, II, 193-194).

Varvar Ali Paşa, bunların tesiri ve taşrada mevcut hoşnutsuzluktan ötürü herkesin kendisini destekleyeceği beklentisiyle isyan bayrağını açarak etrafına adam toplamaya başladı. Ona göre padişahın özel durumundan ötürü devlet ve saltanat işleri kadınların elinde kaldığından beylerbeyilerle diğer idareciler kısa süre içinde azledilmekte, bu yüzden halk perişan ve memleket harap olmaktaydı. Makam sahiplerinin bir araya gelip bu durumun düzeltilmesini padişahın istemelerini dinen elzemdi. Üç sene tamamlanmadan idarecilerin değiştirilemeyeceğine dair bir padişah emri çıkartılırsa memleket yeniden düzene kavuşacaktı. Bu durum karşısında önce "Celâlî" olduğu ilân edilerek etrafındaki destek zayıflatılmaya çalışıldı. Köprülü Mehmed Paşa'ya Muharrem 1058'de (Şubat 1648) Ali Paşa'nın üzerine yürümek için hazırlanması emredildi. İpşir Mustafa Paşa, Rebülevvel 1058'de (Nisan 1648) kendisine Sivas eyaleti verilerek Ali Paşa'ya karşı teşkil edilen birliklerin serdarlığına getirildi. Anadolu'daki diğer beylerbe-

yi ve sancak beylerine de birer bahane ile yerlerinden çıkıp İpşir Paşa'ya katılmalarına dair gizli emirler gönderildi.

Ali Paşa, 10 Rebüülâhîr'de (4 Mayıs) İstanbul'a gitmek için beraberindeki askerlerle Sivas'tan ayrıldı. Tokat'a geldiğinde Canik Mutasarrıfı Dilâver Paşa'nın zulmünden şikâyet eden halk kendisinden yardım isteyince bir ağasını birkaç yüz levend ile onun üzerine yolladı. 7000 askerle Turhal sahasında bir müddet ordugâh kurup bekledikten sonra tekrar yoluna devam etti. Sarıköy'e ulaşıncı Karaman Beylerbeyi Köprülü Mehmed Paşa'nın saldırıya geçmeye hazırlandığı haberini aldı ve ertesi gün yanına 6000 seçme asker alıp o tarafa yöneldi. Çankırı yöresinde Kurşumlıdağı eteğinde yapılan ve bir saat süren savaşta Köprülü Mehmed, Amasyalı Kör Hüseyin ve Divriği Beyi Kara Sefer paşalarla Amasyalı Hacı Efendizâde'yi mağlûp ederek esir aldı. Evliya Çelebi'ye göre bu zaferrin ardından yeni katılımlarla askerlerinin miktarı 37.000'e ulaştı. İstanbul'da, beklenmedik bu yenilgi karşısında hem Varvar Ali Paşa'ya hem müttefiki Defterdarzâde Mehmed Paşa'ya yekdiğerini öldürmesi karşılığında Mısır beylerbeyliği vad edilerek mesele halledilmek istendiyse de başarı sağlanamadı. Bu sırada Varvar Ali Paşa, Çerkeş kasabasına gelmişti. 26 Rebüülâhîr'de (20 Mayıs) kendisine katılmaya geldiğini düşündüğü İpşir Mustafa Paşa'nın saldırısına uğradı. Hazırlıksız yakalanan Varvar Ali Paşa'nın ordusu kısa sürede dağıldı, kendisi kaçmaya çalışırken yakalandı. İpşir Paşa'nın huzurundaki kısa bir muhakemenin ardından idam edildi ve kesilen başı İstanbul'a gönderildi (a.g.e., II, 226-233). Evliya Çelebi, Varvar Ali Paşa'yı bahadır, dilâver, hünere sahibi ve mert, gürbüz bir er diye tavsif eder. Aynı zamanda şair olan Ali Paşa kendi hayatını mesnevi tarzında *Makâlât* adıyla 177 beyit halinde anlatmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâtip Çelebi, *Fezleke* (haz. Zeynep Aycibin, doktora tezi, 2007), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 797-798, 802-804, 883-885, 891, 897-898, 908-910, 1016, 1033-1035; *Solakzâde Tarihi* (s.nşr. Vahit Çabuk), Ankara 1989, II, 573-574; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme* (Dağlı), II, 187, 193-194, 205, 208, 224-233; Naîmâ, *Tarih* (haz. Mehmet İpşirli), Ankara 2007, II, 865-868; III, 968-970, 990, 999, 1113-1114, 1131-1134; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, s. 229-230; *Rimovana Autobiografija Varvari Ali-Paše* (ed. M. Dukanović), Beograd 1967; Hazim Šabanović, *Književnost Muslimana BiH na Orijentalizm Jezicima*, Sarajevo 1973, s. 263-274; Nermin Yıldırım, *Kara Çelebi-zâde Abdülâziz Efendi'nin Zafernâme Adlı Eseri (Tarih-i Feth-i Revan ve Bağdad)* (yüksek lisans tezi,

2005), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 30-31, 38, 47, 62-70; İbrahim Özgül, *Kara Çelebi-zâde Abdülâziz Efendi'nin Ravzatü'l-Ebrâr Adlı Eseri (1299-1648), Tahlil ve Metin* (doktora tezi, 2010), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 329-330, 337-338, 413-414; İ. Hikmet Ertaylan, "Varvarî Ali Paşa", *TDED*, II/3-4 (1948), s. 155-170; Haluk Gökalp, "Çobanlıktan Valiliğe, Valilikten Asiliğe: Varvarî Ali Paşa ve Makâlât-ı Varvarî", *İlmî Araştırmalar*, sy. 22, İstanbul 2006, s. 111-134; R. Murphey, "Warwarî 'Alî Pasha", *IEP* (İng.), XI, 152-153.

AHMET ÖNAL

VASAL

Daha güçlü bir devletin koruması altına girme ve ona bağlanma durumunu anlatan siyaset terimi.

Aslı Keltçe olup Ortaçağ Latincesi'nde **vasallus** (vasall) şeklinde kullanılmıştır. Ortaçağ Avrupası'nda, timâr (feudum) sahibi olarak efendisine tâbi olma durumunu niteleyen feodal bir anlam kazanmıştır. Kendinden daha güçlü bir beyin korumasını kazanan vasal, bunun karşılığında savaşlarda efendisinin yanında yer almak gibi silâhlı ya da diplomatik hizmetleri yerine getirmek zorundaydı. Vasallık ilişkisi devletler arasında da mevcuttu. Papalık, Kutsal Roma Germen İmparatorluğu, Macar ve Polonya krallıkları dışında Ortaçağ Avrupa güçler hiyerarşisinde her hükümdar başka bir hükümdarın vasalı durumundaydı. Vasal kavramı sadece Ortaçağ Avrupası'nın politik ilişkileri temelinde kullanılsa da antik dönemden modern çağa kadar devletler arasında farklı seviyelerde kendini gösteren bir bağlılığa da işaret etmektedir. Roma İmparatorluğu, merkezî otoritenin güçlüğüle sağlandığı uzak topraklarında egemenliği vasal hükümdarlar vasıtasıyla yürütebilmiştir. Yehuda Kralığı bu konuda dikkat çekici bir örnek teşkil eder. Sömürgecilik döneminde türlü çökincelerden dolayı doğrudan egemenlik altına alınmamış ülkelerde de benzer bir yapıya rastlanır. Bu durumlarda boyun eğdirilmiş devlet sömürgeci gücün koruması altına alınıyor, ancak yerel egemen sınıfın hükmü de kısmen devam ediyordu. XX. yüzyılda büyük devletlerin kendilerine bağladıkları ülkeler hakkında "uydu (peyk) devlet" gibi vasallık ilişkisini anımsatan başka bir kavram kullanılmıştır. Bütün bunların ışığında genelde askerî ve ekonomik yönden üstün büyük güçlerin geçmişte olduğu gibi günümüzde de çeşitli yönlerden kendisine bağımlı ve denetim altında tut-

Erdel hâkimine verilen 1608 tarihli ahidnâme-i hümayun (ÖNB, Handschriftensammlung Mixt, nr. 1598)

tuğu ülkelerle bir tür vasallık ilişkisi içinde bulunduğunu söylemek mümkündür.

Osmanlı Devleti'nin devlet sistemi üzerine çalışan araştırmacılar, fetih öncesi yapılarını herhangi bir şekilde koruyan ya da yerel hânedanların varlıklarını sürdürdüğü vilâyetleri doğrudan merkezin idaresi altına alınmış bölgelerden kesin şekilde ayırmaktadır. Konuyla ilgili Avrupa kaynaklarında Osmanlı Devleti'ndeki uygulamalar için vasal kavramı kullanılmış olsa da bunun yerini zamanla Osmanlı terminolojisinde "haraçgüzâr" tanımına atfen vergi ödeyen devlet tabiri almaya başlamıştır. Ancak bu tabir, hiçbir vergi mükellefiyeti bulunmayan müslüman ya da hıristiyan devletler için de yaygın biçimde geçmektedir. Osmanlı terminolojisinde vasal kelimesi için önceleri "tebaa, tebaiyyet" kelimeleri kullanılmış ve Osmanlı Devleti vasal ülkeleri her durumda devletin bir parçası olarak görmüştür. Boyun eğdirilmişliği, bazı durumlardaki vergi zorunluluğunun yanı sıra istenen hizmetlerin ve sultanın vasal hükümdar üzerindeki efenlilik hukukunun belirlenmesi vurguluyordu. Osmanlılar tarafından vasallık ilişkisinin temeli en başta muhatap devletin sultanın koruması altında bulunmasıydı. Bu durumu ifade etmek üzere resmî söylemde "himaye, inayet ve emn ü emân" kavramları kullanılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin yayılma döneminde vasal olarak boyun eğdirme fetih yön-

temlerinden birini teşkil etmekte ve tamamen ele geçirilip ortadan kaldırılacak bir yeri bu sürece hazırlamaktaydı. Vasal himayenin ne zaman başladığı kesinlikle bilinmemektedir. Erken dönemden başlayarak XVII. yüzyılın sonuna kadar Osmanlılar'ın hıristiyan vasalı olarak Bizans (1362-1453), Bulgar Çarlığı (1365-1393), Sırp Despotluğu (1389-1444), Eflak (1394-1877) ve Boğdan Voyvodalığı (1455-1877), Macar Krallığı (1526-1541), Erdel Prensiği (1541-1699), Ukrayna Kazak Devleti (1650-1654, 1669-1676) sayılabilir. Aynı zamanda Kafkasya'da zaman zaman Migreli Kartli, Gürcü prenslikleri vasal devletler haline geldi. Osmanlı Devleti'ne özellikle Anadolu beyliklerinden pek çok müslüman vasal devletin bağlandığı ayrıca belirtilebilir. 1444'te Karamanoğlu II. İbrâhim Bey ile II. Murad arasında yapılan barış antlaşması metninin günümüze ulaşması sayesinde Karamanoğulları Beyliği'nin statüsü açık biçimde belirlenebilmektedir. Burada her yıl yardımcı birlikler gönderme, dostuna dost, düşmanına düşman olma gibi tâbilik şartları yer almaktaydı. Ancak vergi konusuna temas edilmemiştir.

Giray Hânedanlığı'nın Osmanlı hânedanlığı gibi soylu bir köke dayanmasından hareketle Osmanlı politikasında Kırım hanlarının ayrı bir yeri vardır. Günümüze ulaşan belgelerden anlaşıldığı kadarıyla sultanlar ve hanlar arasında açık bir vasallık ilişkisi bulunuyordu. Hanın sultan tarafın-

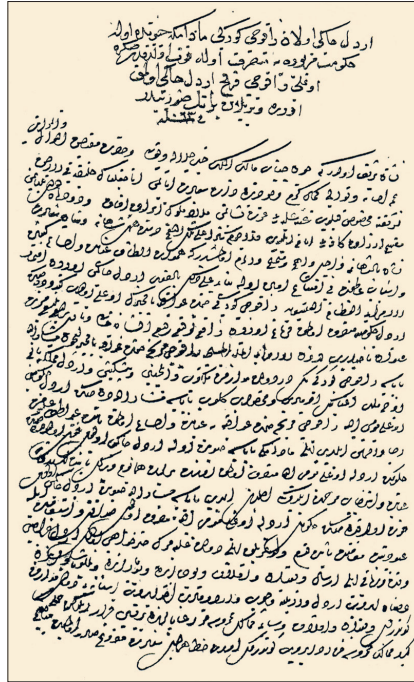
dan tayin edilmesi düzeninin ne zaman başladığıyla ilgili kesin veriler yoktur. XVI. yüzyılın sonuna kadar hanlar veliahtlarını (kalgay) belirleyebiliyorlardı; yapılan bu tayinler berât-ı hümayunla Osmanlı hükümdarınca tasdik ediliyordu. XVII. yüzyıldan itibaren hanların tayini Kırım soylularının seçimiyle değil Osmanlı sarayının isteğiyle gerçekleşme aşamasına gelindi. Bugüne kadar gelen en eski berat 1628 yılında Canbeg Giray hakkındadır. Hanlık beratı muhatapın müslüman olması sebebiyle dinî unsurlara ağırlık verilerek kaleme alınmıştır. Osmanlı Devleti'nce Canbeg Giray'a verilen tahsisatın 1.100.000 Kefe akçesi olarak tesbiti çok önemlidir. Kefe gümruk mukâtasından ayrılan bu miktar değışse de ödeme mükellefiyeti Kırım Hanlığı'nın ortadan kalkmasına kadar sürdü. XVIII. yüzyılda Osmanlılar'ın genişlemesinin ardından Şirvan bir süreliğine bu devletin egemenliğini tanıdı. Şirvan hanının tayini ve yeni vasal devletin ilişkisi Kırım örneğindeki gibi düzenlenmiştir. Mekke emîrlerini de bu kategoride anmak gerekir. Mekke elçileri ilk defa, Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi esnasında (1517) Osmanlı egemenliğini kabul ettikleri anlamına gelecek biçimde saygı gösterdiler. Mekke emîrlerinin tayinleri XVI ve XVII. yüzyıllarda sade ve kısa tayin belgeleriyle (berât-i şerif, menşûr-i emâret) gerçekleşti. Bu belgeler XVIII ve XIX. yüzyıllara gelindiğinde daha uzun ve ağırdalı bir yapıya kavuştu. Emîr idarî işlerde kullanılacak memurları bizzat belirlerdi ve adı Kırım hanlarının durumuna benzer şekilde hutbe-lerde sultanın sonra anılırdı. Tunus, Cezayir, Trablusgarp ve XIX. yüzyılın ilk yarısında Mısır, daha sonraları hükümrânlıklarını veraset hukukuna dayandırmış yerel hânedanlara sahip vasal devletler haline geldiler. Cezayir'de "dayı" olarak adlandırılan beylerin ve paşaların egemenliklerinin pekiştirilmesi için geniş haklar talep ettikleri belgelerden takip edilebilmektedir. Tunus'taki Türk kökenli hükümdarlık ailesinin (Hüseynîler) kurucusu Hüseyin b. Ali Türki'nin beylerbeyliğe tayin edildiği 1709'dan itibaren sultanlık beratlarını incelemek mümkündür. Aile uzun süre Tunus üzerindeki egemenliğini devam ettirdi.

Vasal bir statü içinde bazı yerel aile ve aşiretler sancak beyi rütbesinde Osmanlı hükümdarından tayin mektubu alabiliyordu. Diyarbekir, Şehrızor, Van, Çıldır, Gürcistan gibi doğu vilâyetlerindeki yerel Kürt ailelerinin gönüllü olarak sultanın egemenliğini kabul ettikleri bilinmektedir. Böylece

veraset hukukuna dayalı sancak beyi makamında kalıp idarî hâkimiyetlerini sürdürüyorlardı (yurt, ocak, mülk, hükümet). Bu tip sancaklar buldukları bölgenin beylerbeyileri denetimi altındaydı. Veraset hukukuna dayalı sancaklar yıllık vergi (sâlyâne) ödüyorlardı. Osmanlı Devleti bu düzeni pek çok şekilde uyguladı. Meselâ Yemen'de Osmanlı vasalı Şeyh Mutahhar öldüğünde sancağına başına 1575'te oğlu Abdurrahman tayin edilmişti. Beratında toprağın veraset yoluyla bırakılabileceği ve hakların babadan oğula geçtiği belirtilmişti.

Hıristiyan vasallara gelince Galata, Ragusa (Dubrovnik) ve Nakşa (Naxos) civarında yer alan adaların durumu dikkat çekicidir. Galata'nın Cenevizliler'in egemenliği altında bulunan kısmı İstanbul'un fethi sırasında Osmanlı egemenliğini kabul etti. Bu döneme kadar Bizans egemenliğini tanımamış olan Galata idaresi Fâtihten Sultan Mehmed'e başvurarak bir ahidnâme ile şimdiye kadar elde ettikleri haklarının devam ettirilmesi hususunda garanti aldılar. Nakşa Dukalığı'nın durumu farklılık göstermektedir. Prensiği Venedikliler, Bizans'tan koparıldıkları Ege adaları vasıtasıyla XIII. yüzyılın başında kurdular. 20 Aralık 1564 tarihinde Prens Giacomo IV. Crispo adına düzenlenen berat yılda belirli bir vergi ödenmesini, Osmanlı uyuşu dışındakilerin adalara yerleşemeyeceğini, limanların düşman gemilerine ve korsanlara kapatılacağını öngörmekteydi. II. Selim'in tahta geçmesinden sonra Nakşa Dukalığı'nın başına zengin bir yahudi olan Yasef Nasî'nin tayin edildiği bilinmektedir. Osmanlı Devleti'ne hizmetleri karşılığında Caspar Graziani de 1619'da Boğdan Voyvodalığı'na atanmasından önce 1618'de Nakşa prensi unvanını kullandı.

Vasallık ilişkisi içindeki Sakız (Chios) adası 1454'te önce Osmanlılar'a vergi ödeyen Cenevizliler'in egemenliği altındaydı. 1475'ten sonra Adalar denizinde Ceneviz'in tek sömürgesi olarak Sakız kalmıştı. Vergisi de 1566'daki Osmanlı egemenliğinin başlangıcına kadar aynen sürmüştü. Kanûnî Sultan Süleyman, Ekim 1559'a gelindiğinde bir ahidnâme ile adada yaşayan beylerin ayrıcalıklarını güçlendirdi. Belge, daha önceki zamanlarda yapılan savaşların ardından kurulan dost ilişkilerinin padişah tarafından devam ettirilmek istendiğini belirtiyordu. Diğer bir örnek olan Dubrovnik'in Osmanlılar'la ilişkileri 1365 yılına kadar geri gider. 1358'den beri şehir Macar krallığının egemenliği altındaydı. Osmanlı Devleti'nin sağladığı imtiyazlar için yaklaşık 1440'tan itibaren düzenli biçimde yıllık ver-

Erdel hâkimi Georg Rakoci ve Ferenc Rakoci'ye verilen 1062 (1652) tarihli berat-ı hümayun (Niedersächsische Nationalbibliothek, MS. Turcica, nr. 29, vr. 96*)

gi ödenmesine başlandı. Bunun dışında ahidnâmeler Osmanlı limanlarında ödenmesi gereken ticarî gümrük vergilerini de düzenliyordu. Erken döneme ait ahidnâmelerin orijinal örneklerinin önemli bir kısmı kayıp durumdadır. En eski tarihli ahidnâme 1430 yılına aittir. Yüzyıllarca devam eden Dubrovnik vasallık ilişkisi XIX. yüzyılın başlarına kadar sürdü. Eflak ve Boğdan, Balkan hıristiyan vasal devletlerine örnek ülkeler olarak değerlendirilse de voyvodaların tayinleri hakkında günümüze az sayıda belge ulaşmıştır. Eflak 1394'ten beri vergi ödüyordu, dolayısıyla bu dönemden itibaren Osmanlı vasalı haline geldi. Boğdan 1377 yılında vergi ödemeye başlasa da düzenli biçimde vergi verip Osmanlı egemenliğini tanınması 1455'te gerçekleşti. Boğdan'ın orijinal örneği Varşova Arşivi'nde bulunan ilk ticarî antlaşması 1456 tarihidir. Voyvoda Petru Aron, sultanla yaptığı antlaşma doğrultusunda Akkirman tüccarlarının Edirne, Bursa ve İstanbul'da ticaret yapabilme hakkını elde etti. II. Mehmed ve Ştefan cel Mare arasında akdedilmiş bir ahidnâme metni bugüne ulaşmıştır.

Osmanlılar'la Macar Krallığı'nın ilişkisi 1526 öncesine kadar eşit tarafların ilişki-

si şeklinde devam etti. Osmanlı egemenliğini tanıyan ilk Macar Kralı János Szapolyai için Kanûnî Sultan Süleyman'ın gönderdiği ileri sürülen ahidnâmenin Polonya-Osmanlı barış antlaşması metninden teşkil edilmiş sahte bir belge olduğu anlaşılmıştır. Bununla beraber ölen Szapolyai'nin oğlunun sultan tarafından kral tayin edildiğini ve o zamana kadar hiç talep edilmemiş yıllık 50.000 altın istendiğini belirten ahidnâmenin 1540 yılında hazırlanmış Macarca kopyası elde bulunmaktadır. Macaristan'ın ve Erdel Prensiği'nin Osmanlı döneminden (1526-1699) kalma vasallık ilişkisinin ana kaynakları olan otuz bir belge halen mevcuttur. Erdel prensleri Kanûnî Sultan Süleyman zamanından başlayarak birer ahidnâme ile başa geçtiler. Bu belgeler Eflak ve Boğdan'a verilen beratlarla büyük benzerlik göstermekle beraber metnin inşası ve isimlendirmesi oldukça farklıdır. Bu tip belgelerin orijinal, kopya ve o dönemde kaleme alınmış Macarca ve Latince çevirilerinden on üç kadarı günümüze ulaşmıştır.

Bugünkü Ukrayna topraklarında yaşayan Kazaklar'ın Osmanlılar'la ilişkisi değerlendirildiğinde, Kazak Hatmanı Boğdan Hmelnitski'nin 1648'de Polonya'ya karşı ayaklanmasının ardından vasallık statüsü kazandığı görülür. XVI. yüzyılın sonlarında Polonya Kralı İstván Báthori'den aldıkları imtiyaz mektubu sayesinde Kazaklar, Ukrayna topraklarında iltimaslı bir hukuka sahip oldular, buna karşılık başta Tatarlar'a karşı olmak üzere askerî hizmetleri yerine getirmeleri gerekiyordu. Hatman Boğdan Hmelnitski bu imtiyazların devam etmesi için baş kaldırdı ve Polonya aleyhine Kırım Hanlığı, Moskova, Erdel, İsveç ve Osmanlı Devleti ile anlaşmaya çalıştı. 1650 baharında veya daha önce hem elçilik heyeti hem mektup vasıtasıyla Bâbiâli'nin askerî desteğini talep etti, aynı zamanda sultana bağlılığını bildirdi. Tatarlar'la imzalanan Kazak antlaşması dışında sultanla vasal arasındaki ilişkiyi belirleyen bir belgenin olup olmadığı tartışmalı bir konudur. 1651 Şubat-Martında yazılan bir padişah mektubundan Kazak hatmanının ahidnâme talep ettiği açıkça anlaşılmaktadır. Bunda antlaşmanın şartları yer alıyordu. Osmanlılar bir Kazak elçilik heyetinin gönderilmesini ve durumun iyice açıklanmasını, talep edilen antlaşmayı uygulamaya koyma şartı olarak ileri sürdüler. Hatman Hmelnitski'den sonra Petro Doroshenko sultanın desteğini sağlamak için daha büyük adımlar attı. Bunun neticesinde hem orijinali hem de süreti mevcut hat-

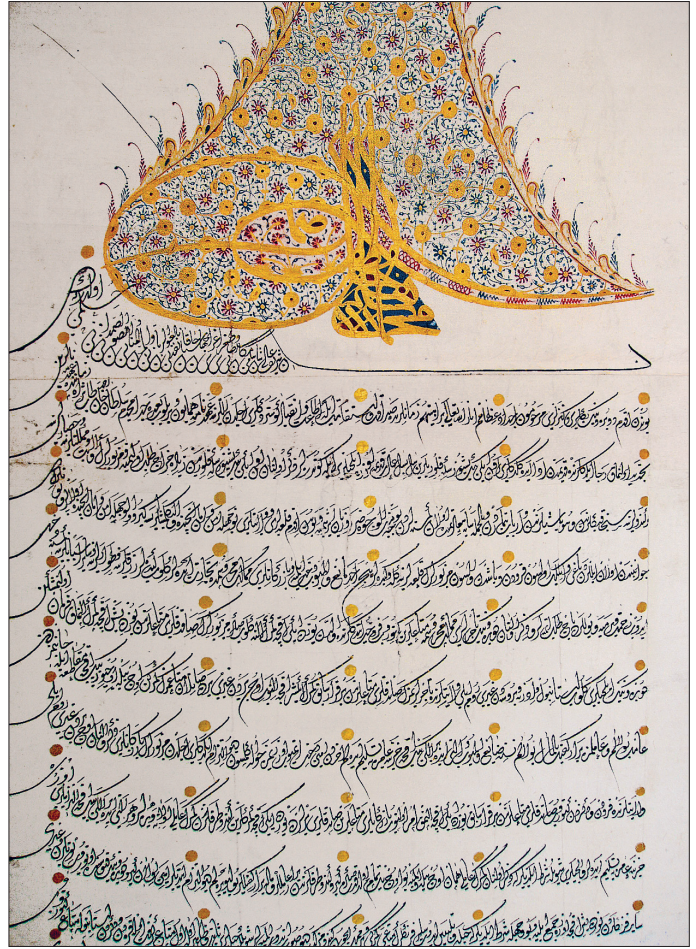
VASAL

man tayiniyle ilgili 1-10 Muharrem 1080 (1-10 Haziran 1669) tarihli berat kaleme alındı. Bu belge ile Petro Doroşenko üç Kazak kabilesinin (Sarıkamış, Barabaş ve Potkalı) hatmanı tayin edildi ve egemenliği altındaki topraklar sancak statüsünde kendisine devredildi. Belgede Eflak ve Boğdan'da olduğu gibi Osmanlı korumasını Kazaklar'ın da talep ettiği açıkça görülür. Diğer hıristiyan vasallara nazaran Kazaklar'ın koruma için vergi vermemeleri kayda değer bir farklılıktır. 1682'de İmre Tököli'nin Orta Macar kralı tayin edilmesi sırasında aldığı beratla Doroşenko'nun beratı neredeyse kelimesi kelimesine birbirine benzemektedir. Sultanın desteği ve yine sultan tarafından garanti edilen hükümdarın tahtındaki konumu dışında beratlarla padişahla vasal arasındaki ilişki ayrıntılı biçimde anlatılmamaktadır. Macar örneği, beratta görülen bu eksikliğin ahidnâme ile tamamlandığını göstermektedir.

Osmanlı Devleti'nin Kartli ya da Karadağ (Montenegro) gibi daha başka vasal devletleri de olmuştur. Osmanlılar, müslüman ve gayri müslim halkları farklılık gözetmeden merkeze bağlayan bir idarî sisteme sahipti. İmparatorlukta yer alan vasal devletlerin ve ayrıcalıklı grupların düzenleri hayli karmaşık bir yapılanmayı yansıtmaktadır. Bu sistemle yurt dışından gelen tüccarlara, Venedik, Ceneviz, Fransa, İngiltere, Hollanda gibi devletlerin tüccarlarına, bunların ticarî depolarına ve konsolosluklarına berat örneğine dayanarak hazırlanmış ticarî sözleşmelerle imtiyazlar tanınmış, bunlar bağımsız birlikler halinde idarî sisteme dahil edilmiştir. Bu çerçevede Osmanlı Devleti'nin yerel, cemaate dayalı özerk yapılar "yığın"ı aslında homojen bir yapılanma arz etmekteydi. Osmanlıların Balkanlar'dan çekilişi esnasında, yeneden doğan ve özgürlük talep eden milletlere benzer çözümler sunarak vasallık statüsü önermesi bir rastlantı değildir; ancak bir süre sonra vasallık hukukunun garanti edilmesi bu milletlere yeterli gelmeyecektir.

BİBLİYOGRAFYA :

F. Kraelitz-Greifenhorst, *Osmanische Urkunden in Türkischer Sprache aus der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts: Ein Beitrag zur Osmanischen Diplomatie*, Wien 1921, tür.yer.; F. Giese, *Die Osmanisch-Türkischen Urkunden im Archive des Rektorenpalastes in Dubrovnik (Ragusa) Festschrift Georg Jacob zum siebzigsten Geburtstag*, Leipzig 1932, s. 41-56; Majid Khadduri, *War and Peace in the Law of Islam*, Baltimore 1955, tür.yer.; N. Biegan, *The Turco-Ragusan Relationship According to the Firmân of Mu-*

1059 (1649) tarihli
Dubrovnik
Ahidnâmesi
(HR, Državni
Arhiv
Dobrovnik,
Acta Turcarum)

rad III (1575-1595): *Extant in the State Archives of Dubrovnik*, The Hague-Paris 1967; K. Schwarz, *Osmanische Sultansurkunden des Sinai-Klosters in Türkischer Sprache*, Freiburg 1970; M. Maxim, *Culegere de texte otomane*, Bucureşti 1974, tür.yer.; a.mlf., "Sur la question des 'ahidnâme octroyés par les sultans ottomans aux princes de la Moldavie et de la Valachie", *Transylvanian Review*, III/1, Cluj-Napoca 1994, s. 10-11; W. Heyd, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi* (trc. Enver Ziya Karal), Ankara 1975, tür.yer.; V. E. Sroekovsky, *Muhammed Geray Han ve Vasalları: Kurum Tarihi* (trc. Kemal Ortaylı), İstanbul 1979; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Mekke-i Mükerrreme Emirleri*, Ankara 1984; a.mlf., "Tunus'un 1881'de Fransa Tarafından İşgaline Kadar Burada Valilik Eden Hüseyin Ailesi", *TTK Belleten*, XVIII/72 (1954), s. 545-580; *Osmanlı Devleti ile Azerbaycan Türk Hanlıklar Arasındaki Münasebetlere Dair Arşivi Belgeleri (1575-1918)* (nşr. Başbakanlık Arşivi Genel Müdürlüğü), Ankara 1992-93, I-II, tür.yer.; V. Panaite, *The Ottoman Law of War and Peace: The Ottoman Empire and Tribute Payers*, New York 2000; S. Papp, *Die Verleihungs-Bekräftigungs- und Vertragsurkunden der Osmanen für Ungarn und Seibenburg*, Wien 2003; Mehmet İnbâşi, *Ukrayna'da Osmanlılar: Kamanıçe Seferi ve Organizasyonu (1672)*, İstanbul 2004; O. Pritsak, "Das erste Türkisch-Ukrainische Bündnis (1648)", *Oriens*, VI (1953), s. 266-298 (makalenin tercümesi için bk. "İlk Türk-Ukrayna İttifakı [1648]" [trc. Kemal Beydilli], *İlmî Araştırmalar*, sy. 7 [1999], s. 255-284); E. Hösch, "Der türkisch-

kosakische Vertrag von 1648", *Forschungen zur osteuropäischen Geschichte*, XXVII (1980), s. 233-248; Tahsin Gemil, "Documente turceşti inedite (sfârşitul sec. XVI şi XVII)", *Revista Arhivelor*, sy. 3 (1981), s. 351-361; A. Riedlmayer – V. Ostapchuk, "Bohdan Xmel'nyckyj and the Porte: A Document from Ottoman Archives", *Harvard Ukrainian Studies*, VIII/3-4 (1984), s. 453-473.

SANDOR PAPP

VASFÎ
(وصفى)

XVI. yüzyıl divan şairi.

Günümüzde Yunanistan sınırları içinde bulunan Serez (Siroz) yakınlarındaki Demirhisar'da doğdu. Eğitimini tamamladıktan sonra kadılık mesleğine girdi, Sadrazam Hadım (Atık) Ali Paşa (ö. 917/1511) ve Koca Mustafa Paşa'nın (ö. 918/1512) himayesi altında mesleğinde ilerleyerek sırasıyla Serez, Demirhisar ve Malkara'da kadılık yaptı. Şiirlerinden anlaşılacağına göre maddî bakımdan sıkıntılı bir ömür sürmüştür. Latîfî onu bedenen zayıf ve sürekli hastalıktan mustarip biri olarak anlatır. Bu yüzden sık sık öldüğü haberinin yayıldığı-